4.15.1. Toate exemplele precedente arată că, în vechile traduceri româneşti, se întîlnesc destul de multe situaţii în care textul biblic utilizează termeni care, chiar integraţi într-un anumit context, nu elimină posibilitatea unor mici confuzii, cel puţin la nivelul respectivului segment de text. Uneori, lucrul acesta este valabil şi pentru limbile sacre. Problema poate fi lăsată nerezolvată, ambiguitatea care generează o oarecare nesiguranţă la cititor perpetuîndu-se în traducere (ceea ce deschide calea diferitelor interpretări). Există, însă, traduceri în care se încearcă remedierea neajunsurilor, cel puţin în unele din aceste situaţii. Astfel, în încercarea de a restrînge valenţele termenului în context, de a-l fixa pe un singur sens, se poate constata apelul la sinonime cu sfere de sens mai restrînse ori care, datorită unor caracteristici ale uzului lor predilect, sînt de natură a orienta corect cititorul. De asemenea, se pot introduce completări, care par a continua textul pînă la un punct în care limitarea înţelesurilor atinge niveluri rezonabile de dezambiguizare, ori se pot oferi echivalente însoţite de precizări de natura celor de mai sus. Alteori, dezambiguizarea poate lua forma unei întregi explicaţii referitoare fie în mod direct la cuvîntul problematic, fie la întregul context, sau glosa poate ridica vălul de pe o metaforă, de cele mai multe ori aparentă.

4.15.2. Ca orice proces prin care limba se exersează, activitatea de glosare derivă din felul în care modalitatea specifică de cunoaştere a fiinţei umane, limba, decurgînd din facultatea gîndirii, interacţionează cu un alt sistem lingvistic, dar şi din felul în care gîndirea şi contactul cu lumea trec în forma care dobîndeşte conţinut şi care se numeşte limbă. Aceasta este, poate, principala cauză pentru care orice discurs necesită (în interior sau marginal) un metadiscurs (care, oricum, rămîne incomplet), problema fiind cea a felului în care se desfăşoară relaţia simbiotică dintre limbă şi gîndire. Faptul acesta se poate foarte bine observa în discursul religios, unde mereu sînt necesare predicile, explicaţiile, interpretările, adeseori neînţelegerile ducînd chiar la apariţia ereziilor.

4.15.3. Din punctul de vedere al limbii, evoluţia nivelului lexical din cadrul aspectului literar este cel mai bun caz de studiu în acest sens. Un limbaj limpede implică în mod necesar specializarea termenilor. Un criteriu de măsurare al nivelului de dezvoltare al aspectului literar precum şi al gradului în care limbajele din cadrul aspectului literar s-au conturat îl reprezintă caracterul univoc al termenilor şi al structurilor sintactice într-un context dat. Acesta, însă, poate fi un deziderat chiar şi pentru limbajul ştiinţific. În realitate, mai cu seamă datorită preponderenţei modului senzorial-intuitiv asupra celui raţional şi a manifestării cu putere a entropiei sub forma specioasă a principiului economiei în limbă, cel care domină este limbajul încărcat de metafore, în care termenul precis cu greu îşi găseşte poziţia.

> Pe de altă parte, uneori, poate apărea impresia că traducătorul a creat metafore, efecte de stil sau că textul biblic conţine eufemisme. Dacă, uneori, această ultimă presupunere poate fi confirmată de cercetarea situaţiei din greacă şi din ebraică, de regulă, totul nu este decît o impresie generată de privirea superficială asupra textului românesc, nedublată de cercetarea originalului, deoarece, ceea ce, în traducere poate da impresia de figură, în greacă, sau în aramaică, nu este decît o formă „neutră" de exprimare, lipsită de orice „écart". Probabil că, la origine, aproape totul este metaforă. Faptul acesta, însă, nu trădează o anumită înclinaţie estetică a fiinţei umane, ci doar slăbiciunile raţiunii în faţa emoţiei. În general, cunoaşterea intuitivă, la îndemîna oricui, domină pe cea raţională, aflată doar la îndemîna acelor oameni mai dotaţi şi mai exersaţi din punct de vedere cerebral, înclinaţi spre observarea raţională, disecarea faptelor, explicarea rece şi imparţială a realităţii. În plus, sfera realităţii cunoaşte tratamente diferite în cele două cazuri. Oricît de încărcată de emoţie estetică ar fi în primul caz, modalitatea aceasta primară de cunoaştere rămîne dominată de vag, întrucît sfera prea largă conferă un caracter anonim notelor de conţinut. Invers, cunoaşterea ştiinţifică pleacă de la note reliefate către sferă, care, căpătînd identitate accentuată, transmite un mai mare relief notelor de conţinut, ceea ce permite atît formularea de principii inductive, cît şi deductive.

4.15.4. Sub acest aspect, glosele au o importanţă majoră în cadrul traducerilor. La un prim nivel, ele uşurează pătrunderea într-o civilizaţie, într-o cultură şi accesul la o mentalitate mai puţin sau deloc cunoscute receptorului. Apoi, ele explică sensurile contextuale ale termenilor glosaţi, tîlcuiesc segmente de text şi actualizează sensuri oferind echivalenţi care dezvăluie conţinuturi de gîndire. Tot prin glose pot avea loc procesele de orientare a receptorului din punct de vedere religios şi conceptual. Nu în ultimul rînd, pentru o anumită categorie de cititori, unele glose oferă posibilitatea de comparare a textului cu alte versiuni şi variante. La nivel profund, prin acţiunile de mai sus, glosele împlinesc textul servind înţelegerii acestuia în chip de concept şi sînt un instrument prin care limba se exersează, atît ca sistem, cît şi ca vorbire. Sub aspectele producerii şi al funcţionării, actul de producere al gloselor declanşează procese complexe în plan mental, la nivelul sistemului limbii şi al creării normei. Aceste procese au darul de a restructura (mai mult sau mai puţin profund) gîndirea şi limba, de a le influenţa din punctul de vedere al conţinuturilor şi formelor lor.

BDD-B2-25 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:24 UTC)

4.15.5. Din prezentarea şi analizele de pînă acum se poate observa că vechile traduceri şi compilaţii româneşti de texte religioase sînt dominate de literaritate[1], iar incompatibilităţile dintre limbi se pot rezolva, în parte, prin glose. Nuanţînd, precizînd, ajustînd textul la sistemul limbii şi la nevoile şi performanţa cititorului, glosarea are rolul de a orienta receptorul pentru a-l face apt să înţeleagă textul în această confruntare dintre două limbi, la a căror intersecţie cititorul se situează. Fireşte că nevoile simţite de glosator, impresiile sale în ceea ce priveşte nevoile cititorului şi ceea ce avea la îndemînă din alte versiuni fac glosele să nu fie unitare şi să răspundă mai multor cerinţe, nu toate la fel de acute. Totodată, uneori, termenul din text poate reprezenta opţiunea principală a traducătorului, conform spiritului sau literei textului de tradus. De multe ori, însă, în glosă apărea termenul preferat de limba română sau de un aspect al acesteia.

4.15.6. În fapt, traducerea nu putea acoperi toate nevoile limbii şi ale receptorului (în plan diastratic, diatopic, al expresiei etc.) şi nici toate ambiţiile traducătorului (care nu mereu era vinovat pentru expresia mai puţin bine sau plăcut construită). De aceea, multe dintre glosele care apar au rolul de a ameliora traducerea, chiar dacă pe porţiuni mici, dar într-un efort constant şi susţinut. Chiar dacă numărul gloselor reprezintă o marcă semnificativă, importantă rămîne calitatea cu care procedeul este aplicat, precum şi cea a soluţiilor concrete care rezultă de aici, deoarece acest fapt semnifică existenţa unui proces prin care aspectul literar se elabora, se edifica printr-un aport conştient. Deşi un act de traducere este unul în cadrul căruia limba se recrează printr-un efort conştient, într-un sens, comparativ cu actul adiţional al glosării, traducerea poate fi socotită ca pîndită la tot pasul şi pe porţiuni întinse, de o cantitate de automatisme, proporţional şi cu cît de exersaţi erau limba, traducătorul, dar şi receptorul. De aceea, între cele două, activitatea cea mai elaborată de plămădire a aspectului literar este reprezentată de glosă.

4.15.7. O primă categorie de glose priveşte elementele de cultură, civilizaţie şi religioase în sens larg, referitoare la caracteristicile de conţinut ale textului, biblic în special. Prin intermediul acestor glose - prin care cititorul poate pătrunde într-o civilizaţie cu o altă mentalitate, luînd, totodată, cunoştinţă de rădăcinile religiei pe care o practică -, receptorul se îmbogăţeşte sub aspect cognitiv dar, în primul rînd, reuşeşte să acceadă la niveluri de profunzime ale textului prin care îşi clarifică imaginea de ansamblu asupra conţinutului celor citite. Uneori, punctul de plecare al unor astfel de glose îl constituie un segment de text, pretext pentru ca receptorului să i se furnizeze informaţii noi, care-i lărgesc orizontul sapienţial şi de gîndire. Alături de rolul lămuritor şi îmbogăţitor, glosele din această categorie pot avea rolul de a atrage cititorul spre text, de a-l instrui şi forma în sensul şi pe baza textului, subliniind importanţa cîte unui verset sau a unei idei. Sub aspectul efectelor acestei categorii de glose, se poate considera că beneficiarul gloselor este cititorul textului, motiv pentru care structura şi conţinutul acestor glose au caracteristici aparte, determinate în primul rînd de către cititor. Sub aspect lingvistic, aceste glose constituie exerciţii – încă departe de orice deziderat, ce-i drept - de edificare a unui discurs de tip ştiinţific.

4.15.8. Cea mai complexă categorie de însemnări, poate şi cea mai importantă - avînd în vedere epoca la care ne referim şi stadiul evolutiv al aspectului literar românesc -, o constituie cea a gloselor determinate de factori de ordin lingvistic. Datorită, în primul rînd, caracterului accentuat literal al traducerii, apare ca necesară lămurirea contextului şi/sau a termenilor şi sintagmelor utilizate. Prin astfel de glose se degajă sensurile, adică se lămureşte contextul dar şi valoarea contextuală a termenului ori sintagmei la care glosa se referă. Prin astfel de glose nu doar cititorul se îmbogăţeşte, ci şi sistemul care achiziţionează forme şi sensuri sau doar exersează procesul de achiziţie şi integrare a acestora.

4.15.9. Deşi sinonimele (orice formă ar lua) sînt, în esenţă, traduceri, în afară de rolul lămuritor şi orientativ pe care-l exercită asupra cititorului, ele constituie o marcă a valenţelor limbii, a posibilităţilor acesteia de a se modela ca structură aflată într-un proces de creştere a coerenţei sistemice, de expansiune şi de perfecţionare. Ilustrative în acest sens sînt şi completările glosatorului (de cele mai multe ori, probabil identic cu traducătorul), prin care acesta speră să elimine eventualele echivocuri sau să fixeze cu claritate sensurile. Este posibil ca unele din aceste situaţii să urmeze vreuna dintre versiunile consultate la traducere sau apoi, ori ca respectivele completări să fie rezultatul consultării unor texte religioase care comentau şi/sau explicau textul biblic, cum ar fi scrierile ce cuprind predici. Indiferent de gradul de necesitate al glosei[2], actul de producere al lor rămîne unul cultural şi lingvistic.

---

[1] Libertăţile care apar cu timpul la nivelul traducătorului nu semnifică neapărat desacralizarea privirii care se îndrepta spre text, ci faptul că prioritar devine cititorul, apoi nevoile limbii şi de traducere, astfel că aceea care primează este comunicarea, conţinutul neînţeles fiind indezirabil. Într-un sens, prin efectele produse, s-ar putea spune că, în felul acesta, chiar se produce o sacralizare la un nivel mult mai profund, poporul creştinîndu-se împreună cu limba.

[2] Traducătorul se poate justifica, preîntîmpinînd eventuale observaţii ale cititorului deschis spre observarea textului [Cazul tipic fiind: *vînslăm* g. *Întorsura cea demult zice înotăm, iară noi am scris vînslăm, căci vînsla cu corabiia pre*

BDD-B2-25 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:24 UTC)

4.15.10. Precum actualele note de subsol, adică sinonimice, explicative, metadiscursive, persuasive, culturale, glosele, constituite din termeni şi sintagme sau din structuri de amplitudinea unui enunţ, nu au doar rolurile menţionate. Alături de acestea, ele exersează şi edifică nivelul lexical al aspectului literar, în cadrul unui discurs paralel, îmbogăţind totodată nivelul cultural al unei epoci. În principiu, totalitatea gloselor reflectă nu doar nivelul de dezvoltare al limbii, al activităţii de traducere şi al utilizatorului sistemului într-o epocă, dar şi tendinţele acestor entităţi. Fie că se referă la termeni care trimit către realităţi necunoscute cititorului, fie că se referă la termeni consideraţi de către glosator ca ambigui în context, fie că se referă la termeni şi sintagme care au pus probleme de traducere, ori care fac parte dintr-un context problematic şi care necesită explicaţii lămuritoare sau dezambiguizante, fie că este vorba despre încercarea de a acomoda limba traducerii la situaţia, nivelul de dezvoltare al aspectului literar şi la performanţa cititorului unei epoci, fie că este vorba despre efortul de îmbogăţire cu forme şi sensuri, fie că se produce un metadiscurs vizînd învăţarea şi orientarea cititorului, practic, se poate considera că principiul care generează glosele este unic. El decurge din contactele limbii române cu alte limbi, mult mai evoluate sub aspectul organizării normei literare, se referă la nevoile limbii şi ale receptorului şi se constituie din totalitatea tendinţelor fireşti, care caracterizează orice organism viu şi vizează ameliorarea şi perfecţionarea structurală şi funcţională a sa. Deşi, alături de varietatea structurală, glosele comportă varietate în ceea ce priveşte necesităţile şi scopurile de la baza lor (fiecare avînd preponderenţe diferite), elemente pe care textul de tradus, textul rezultat, sistemul limbii române şi cititorul, fiecare în felul şi în sensul său, le impune, atunci cînd apar, glosele reprezintă şi un indice fin de perfecţionare a aspectului literar, în formele şi conţinuturile sale, în capacităţile de exprimare dezvoltate şi, mai ales, în ceea ce priveşte tendinţele şi valenţele evolutive.

apă (NTB, FA, 21, 3), unde se motivează o opţiune], aşa cum, în alte situaţii, glosatorul simte nevoia ca, sub diferite forme, să se adreseze direct cititorului, pe care îl şcoleşte.

BDD-B2-25 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 19:48:24 UTC)